

EBÜ'L-ABBAS es-SEYYÂRİ

(bk. SEYYÂRİ).

EBÜ'L-ALÂ el-AFİFİ

(أبو العلاء العفيفي)

(1897-1966)

Felsefe ve tasavvufa ilgili
araştırmalarıyla tanınan
Mısırlı âlim.

Mart 1897'de Mısır'ın Benderülcîze şehrinde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk öğrenimini burada yaptı; hıfzını da tamamladıktan sonra 1916'da Dârü'l-ulûmî'l-ulyâ'ya girdi. Bu okuldan 1921 yılında mezun olan Afîfî aynı yıl İngiltere'ye gitti. Bir süre dil kursuna devam ettikten sonra Cambridge Üniversitesi'ne kaydoldu. Bu üniversitenin felsefe bölümünü birincilikle bitiren ilk Mısırlı öğrenci oldu (1924).

E. G. Browne, R. A. Nicholson, A. J. Arberry gibi şarkiyatçılardan istifade eden Ebü'l-Alâ, *The Mystical Philosophy of Muhyid-Din Ibnul 'Arabî* adlı teziyle felsefe doktoru unvanını aldı (1930). Aynı yıl ülkesine döndü ve Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. 1940 yılında doçent olduktan sonra İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı ve felsefe bölüm başkanlığına getirildi. 1943'te profesör oldu; 1947'de çalıştığı fakültenin dekanlığına tayin edildi ve bu görevi 1957 yılına kadar sürdürdü. Ayrıca Mısır Sanat ve Sosyal Bilimler Yüksek Konseyi üyeliği de yapan Ebü'l-Alâ el-Afîfî Ekim 1966'da İskenderiye'de vefat etti.

Mısır'da Mustafa Abdürrâzık'ın liderliğini yaptığı grup, dinî ve felsefî ilimlerle ilgili araştırmalarda Batılı metotları kullanmayı reddederken Afîfî bütün araştırma ve incelemelerinde bu metodu savunarak kullanmıştır. Çoğu kelâm, felsefe, tasavvuf, ahlâk ve psikolojiye dair olan makaleleriyle milletlerarası kongrelere sunduğu tebliğlerinde İslâm düşünce tarihinde önemli yerleri bulunan Kâdî Abdülcebbar, Abdülkerîm el-Kuşeyrî, İbn Sînâ, İbn Haldûn, Gazzâlî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbn Kasî gibi şahsiyetlerin eserleri ve tesirlerine dikkat çekmiş, Batı dillerinden Arapça'ya tercüme ettiği makale ve eserler felsefe ve tasavvuf sahasında çalışanlara yeni ufuklar açmıştır.

Eserleri. A) Telif Eserleri. 1. *The Mystical Philosophy of Muhyid-Din Ibnul 'Arabî* (Cambridge 1939). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışı konusunda Batı'da yapılan en geniş araştırmadır. Müellif eserin önsözünde konunun bütün yönlerini izah edemediğini, İbnü'l-Arabî'yi bütünüyle kavramak isteyenlere örnek olabilecek bir çalışma yaptığını söyler. İbnü'l-Arabî'nin kendi eserlerinin dışında özellikle Asin Palacios, Nicholson, H. S. Nyberg ve Browne'nin incelemelerinden faydalanan Afîfî eserin birinci bölümünde varlık nazariyesi, tenzih, teşbih, sıfatlar ve vahdet-i vücûd üzerinde durmuş; ikinci bölümde İbnü'l-Arabî'nin kelâm (logos) öğretisi, hakikat-i Muhammediyye, insân-ı kâmil, nübüvvet, velâyet; üçüncü bölümde bilgi nazariyesi ve psikolojisi, tasavvufî tecrübenin hedefi; dördüncü bölümde İbnü'l-Arabî'nin din, ahlâk ve estetikle ilgili görüşlerini ele almış; ek bölümde ise İbnü'l-Arabî'nin kaynakları meselesini mukayeseli olarak incelemiştir. Eser Mehmet Dağ tarafından *Muhyiddin İbnul-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Ankara 1975). 2. *et-Taşavvuf şevretün rûhiyye fi'l-İslâm* (İskenderiye 1963). Eserde tasavvufun İslâm düşünce hayatında meydana getirdiği mânevî değişim ele alınmıştır. Yazarın özellikle üzerinde durduğu husus, diğer büyük dinlerin mânevî boyutu ile mukayese edilebilecek konuların İslâm'da ancak tasavvufî hayat ve düşüncede mevcut olduğudur. Eserde tasavvuf ve kaynakları hakkında genel bilgiler verilmiş; tasavvuf teriminin klasik kaynaklarda geçen altmış beş tarifi kronolojik bir sıra ile aktarıldıktan sonra tasavvufun tevhid, fıkıh, kelâm ve felsefe üzerindeki etkileriyle vahdet-i vücûd, vahdet-i şühûd, fenâ, ahlâk, mârifet, zikir gibi konular ele alınmış; son bölümlerinde cezbe, işrâk, rızâ, fakr-ğınâ, melâmet, sekr-sahv, velâyet, mârifet, hatmü'l-evliyâ gibi tasavvufî meseleler tartışılmıştır. Yazar ilâhî aşk konusunu işlerken özellikle Hâris el-Muhâsibî, Cüneyd-i Bağdâdî, Zünnûn el-Mısırî, Bâyezîd-i Bistâmî ve İbnü'l-Fârız'ın görüşlerine başvurmuş, aynı konunun felsefî boyutunu işlerken de Hallâc-ı Mansûr ve İbnü'l-Arabî'ye geniş yer ayırmıştır. Müellif eseri kaleme alırken İslâm'ın ilk beş asrında yazılmış olan tasavvufî eserlerden hareket etmeye dikkat etmiş, tarikatlar döneminde yazılan kitapların bakış açısını göz önüne alma-

mış ve ayrıntılarına girmemiştir. Eserin "Tasavvufun Zikir Sahasında Yaptığı İn-kilâb" başlıklı bölümü Mustafa Kara tarafından tercüme edilmiştir (*Nesil Dergisi*, Şubat 1979, sy. 5, s. 17-20; Haziran 1979, sy. 9, s. 41-42). 3. *el-Manţıku't-tevcîhî* (Kahire 1983). Mısır Millî Eğitim Bakanlığı'nın isteği üzerine kaleme alınmış bir ders kitabıdır.

B) Metin Neşirleri. 1. *el-Melâmetiyye ve's-şufiyye ve ehlü'l-fütüvve* (Kahire 1364/1945). Melâmetiyye'ye dair kaleme alınmış ilk eser olan Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin *er-Risâletü'l-Melâmetiyye* adlı kitabının neşridir. Nâşir, seksen beş sayfalık bir giriş yazarak eseri tanıtmıştır. Girişin birinci bölümünde Melâmetiyye'nin ortaya çıkışı, fütüvvetle ilişkisi, temel özellikleri gibi konular ele alınmış, ikinci bölümde ise Sülemî'nin risâlesi incelenmiştir. Ömer Rıza Doğrul bu eseri giriş kısmında bazı değişiklikler yaparak Türkçe'ye çevirmiş ve *İslâm Tarihinde İlk Melâmet* adıyla yayımlamıştır (İstanbul 1950). 2. *el-Burhân* (Kahire 1955). İbn Sînâ'nın mantıkla ilgili eserinin önsöz ilâvesiyle yapılmış açıklamalı neşridir. 3. "Kitâbü'l-Luţf" (Kahire 1382/1962). Bir heyetin neşrini gerçekleştirdiği Kâdî Abdülcebbar'ın *el-Muğnî* adlı eserinin bu bölümü (XIII, 1-580) Ebü'l-Alâ el-Afîfî tarafından yayıma hazırlanmıştır. 4. *Fuşûşü'l-ḥikem ve't-ta'likâtü 'aleyh* (Beyrut 1365/1946). İbnü'l-Arabî'nin *Fuşûşü'l-ḥikem*'inin ilmi neşri ve şerhidir. Afîfî, eserin daha kolay anlaşılabilmesi için metnin baş tarafına koyduğu uzun bir bölümde (s. 5-43) İbnü'l-Arabî'nin üslûp özelliklerini incelemiş, Hak, halk, ilâhî zat, tenzih, teşbih, vahdet-i vücûd, insan, Allah gibi konuların ele alınış tarzını tahlil etmiştir. *Fuşûşü'l-ḥikem*'in ilk ilmî neşri olan bu çalışma, her fasıl için yazılan ta'likat ve şerh ile sona ermektedir. Afîfî eseri İngilizce'ye de tercüme etmiştir (*Gibb Memorial Series* içinde, 1951). 5. *Mişkâtü'l-envâr* (Kahire 1383/1964). Gazzâlî'ye ait bu eserin önceki basımlarının hatalı olduğunu söyleyen nâşir (bk. s. 1-3), yayımında Süleymaniye ve İskenderiye kütüphanelerinde bulunan iki nüshayı esas almış, giriş kısmında eserin yazmaları hakkında bilgi vererek muhtevasını tahlil etmiştir.

Afîfî, çoğu Kahire ve İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dergilerinde olmak üzere birçok yerli ve yabancı dergide, ansiklopedi ve armağanlarda İbnü'l-Arabî hakkında ve genel ola-

EBÜ'L-ALÂ el-AFİFİ

rak tasavvuf, felsefe ve kelâm konularında makaleler yayımlamıştır (makalelerinin bir listesi için bk. Muhammed Ali Ebû Reyân, s. 12-16). İngilizce'den yaptığı çeviriler içinde en dikkate değer olanı, R. A. Nicholson'un 1906-1930 yılları arasında çeşitli dergi ve ansiklopedilerde çıkan tasavvufîla ilgili makalelerinden bir derleme olan *Fi't-Taşavvufi'l-İslâmî ve tarihîh* (İskenderiye 1946) adlı eserdir (diğer tercümeleri için bk. a.g.e., s. 16).

BİBLİYOGRAFYA:

Ebû'l-Alâ el-Afîfî, *Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1975, mütercimîn önsözü, s. 7-9; Suad el-Hakîm, *İbnü'l-‘Arabî*, Beyrut 1411/1991, s. 22-23; Muhammed Ali Ebû Reyân, "Ebû'l-‘Alâ el-‘Afîfî", *Mecelletü Külliyyeti'l-‘Âdâb*, XX, İskenderiye 1966, s. 5-19.

MUSTAFA KARA

EBÜ'L-ALÂ el-EKBERÂBÂDÎ

(أبو العلام الأكبر آبادي)

(ö. 1061/1651)

Nakşibendiyye'nin
Hindistan kollarındın
Alâiyye tarikatının kurucusu
(bk. ALÂİYYE).

EBÜ'L-ALÂ el-HEMEDÂNÎ

(أبو العلام الهمداني)

Ebû'l-Alâ Hasen b. Ahmed
b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî
(ö. 569/1173)

Kıraat ve hadis âlimi.

14 Zilhicce 488 (15 Aralık 1095) tarihinde Hemedan'da doğdu. Attâr lakabının kendisine hangi sebeple verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak babasının ticaretle uğraştığı dikkate alınarak bunun aileden gelme bir lakap olduğu söylenebilir.

Ebû'l-Alâ yedi yaşlarında Kur'an'ı ezberledikten sonra başta Abdurrahman b. Hamd ed-Dûnî olmak üzere Hemedan'da bazı âlimlerden hadis okumaya başladı. Daha sonra tahsilini ilerletmek için Bağdat, İsfahan, Nişâbur ve Vâsıt gibi ilim merkezlerine çeşitli seyahatler yaptı; bu arada hac maksadıyla Mekke'ye gitti. Bağdat'ta Ebû'l-Kâsım b. Beyân, Ebû Ali b. Nebhân ve Ebû Ali b. Mehdî'den, İsfahan'da Ebû Ali el-Haddâd ve Mahmûd el-Eşkar'dan hadis okudu. Horasan'da Muhammed b. Fazl el-Furâvî'den *Şahîh-i Müslim*'i dinledi. Hadis ilmi yanında kıraat tahsiline de ağırlık vererek İsfahan'da kendisinden hadis oku-

duğu Ebû Ali el-Haddâd'dan birçok rivayetleriyle kıraat öğrendi. Bağdat'ta meşhur kıraat âlimleri Ebû Abdullah el-Bârî ve Ebû Bekir el-Mizrafî, Vâsıt'ta Ebû'l-İz el-Kalânî'si'den faydalandı. Onu bir hadis otoritesi kabul eden Zehebî, bununla birlikte kıraat ilmindeki yerinin daha üstün olduğuna işaret eder. İbnü'l-Cezerî ise kendisini Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ile mukayese etmiş, Ebû Amr'ın eserleri daha yaygın olmakla beraber Ebû'l-Alâ'nın kıraat ilmine dair daha çok şey bildiğini söylemiştir.

Ebû'l-Alâ kıraat ve hadis yanında Arap dili, *ensâb** ilmi ve tarih gibi konularda da kendisini çok iyi yetiştirdi. Zübeyr b. Bekkâr'ın (ö. 256/870) *Kitâbü'n-Neseb*'i (Nesebî *Şureş*), İbn Düreyd'in (ö. 321/933) *el-Cemhere*'si, İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mücmeli'l-luğa*'sı ve Ebû Ubeyd el-Herevî'nin (ö. 401/1011) *Kitâbü'l-Ğarîbeyn*'i ezberlediği temel metinlerden bazılarıdır.

540 (1145) yılından sonra Bağdat'a yaptığı son seyahatiyle daha çok çocuklarının tahsilini amaçladığı anlaşılan Ebû'l-Alâ, onların burada Ebû'l-Fazl el-Urmevî, İbn Nâsır ve İbnü'z-Zâgûnî gibi âlimlerden kıraat okumalarını sağlarken kendisi de hadis ve kıraat dersleri verdi. İbn Receb'in kaydettiğine göre ise Bağdat'a dört defa seyahat etmiş, çocuklarının tahsiliyle ikinci seyahatinde meşgul olmuş, 535'ten (1140-41) sonra üçüncü seyahatini gerçekleştirmiş, 540'tan (1145) sonra yaptığı son seyahatinde de burada kıraat ve hadis dersleri vermiştir.

Hemedan'a döndükten sonra bir kütüphane kurarak kitaplarını buraya vakfeden Ebû'l-Alâ talebelerini kendi evinde okutmayı tercih etti ve mescidine ikametlerini sağladı; hayatının sonuna kadar kıraat ve hadis okutmakla meşgul oldu. İbn Sükeyne ondan hem hadis hem *aşere** okudu. Muhammed b. Muhammed el-Kâl de kendisinden kıraat okuyan talebeler arasında yer aldı. Ebû'l-Mevâhib b. Sasrâ, Abdülkâdir er-Ruhâvî, Yûsuf b. Ahmed eş-Şirâzî, kendi çocukları Ahmed, Abdülber ve Fâtıma, torunları Ali, Muhammed ve Abdülhamîd ondan hadis okudular.

Ebû'l-Alâ, maddî durumu çok iyi olmakla beraber eline geçen parayı biriktirmeyip talebelerinin ihtiyaçlarına harcar, bu sebeple de zaman zaman borçlanırdı. Vefat ettiği zaman evi satılarak borçları ödendi. Derin ilmi yanında güzel ahlâkı ve cömertliğiyle etrafının sevgi ve saygısını kazanan Hemedânî'nin

koyu bir Hanbelî oluşu, Mu'tezilî çevreler tarafından bile kendisine saygı duyulmasına engel teşkil etmedi.

Bütün eski kaynakların Ebû'l-Alâ'yı sünnete bağlı bir âlim olarak tanıtmışına ve bunlardan bazılarının onun Hanbelî olduğuna işaret etmesine karşılık müteahhir bazı Şii kaynaklarında biyografisine yer verilerek Şîa'ya mal edilmek istenmiş, hatta bunlardan birinde Şîa'nın İmâmiyye kolundan olduğu ve Ehl-i sünnet'le de iyi ilişkiler içinde bulunduğu ileri sürülmüştür (bk. Seyyid Hasan es-Sadr, s. 115); ancak bunu ispat edecek hiçbir delilden söz edilmemiştir.

Kaynaklarda kerâmetlerine, menkıbelerine ve kendisini övmek için kaleme alınmış şiirlere de geniş şekilde yer verilen (meselâ bk. Yâkût, VIII, 5-52) Ebû'l-Alâ, 19 Cemâziyelevvel 569 (26 Aralık 1173) tarihinde öldü ve kendi mescidine defnedildi. Yâkût'un *Mu'cemü'l-üdeba'* adlı eserinde (VIII, 52) zikrettiği 599 tarihine ise müstensih veya baskı hatası olarak değerlendirilmelidir.

Eserleri. 1. *Ğâyetü'l-ihtîşâr fi'l-kurâ'âti'l-‘aşr li-e'immeti'l-emşâr*. Meşhur on imamın kıraatine dair olan eserde, *kırâat-i seb'a** imamlarından sayılmayan Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' el-Kârî'ye bütün imamlardan önce yer verilmiş, yine yedi imamdan sayılmayan Ya'kûb b. İshak el-Hadramî de yedi imamdan Âsım b. Behdele, Hamza b. Habîb ez-Zeyyât

Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin kendi hattıyla bir icâzet kaydının bulunduğu *Kitâbü'l-Temhîd fi ma'rifeti'l-tecvid* adlı eserinin zahriyesi (Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 1525)

